

Dekanat Wołkowysk Gdy 6 czerwca 1877 r. nasz znakomity rysownik Napoleon Orda namalował kościół gnieźnieński, podpisał swój rysunek następująco: „Kościół świętego Michała. Kościół bardzo starożytny, na zewnętrznej części ściany wyrzyto 1121, nie wiadomo, czy to chodzi o rok”. Aż dotąd tajemnicy tej liczby nie odkryto. Nikt nie odważył się twierdzić, że jest to data założenia świątyni, gdyż nie wspomina się o niej ani w dokumentach archiwum, ani w pracach badaczy. Dziś napis ten można zobaczyć na prawej części fasady głównej.

Apokryfika o założeniu kościoła w 1121 r. jest związana z tym, że nasze Gniezno mylą ze starożytnym miastem w Polsce o tej samej nazwie. Po raz pierwszy nasze Gniezno wspomina się w dokumentach z pierwszej połowy XV w., należało wtedy do rodu Moniwidów, w 1449 r. zostało własnością Wajszwiłowiczów, potem – Szemetów. Od 1545 r. częścią majątku zarządzali Chodkiewiczowie, następnie – Okuniowie, Kierdejowie, od początku XVIII w. do początku XIX w. – Romerowie, a potem do 1939 r. – Tarasowiczowie. † Kościół pobudowano (zgodnie z wersją „Dyletanta” – na miejscu drewnianego) w pierwszej połowie XVI w. dzięki fundacji ówczesnego właściciela Gniezna Jana Szemetowicza (Semeta) i jego żony Elżbiety. W 1524 r. przy już istniejącym drewnianym kościele parafię gnieźnieńską pod złożonym wezwaniem Zstąpienia Ducha Świętego, Wniebowzięcia NMP, świętych Michała Archanioła, Jana Chrzciciela oraz Stanisława biskupa erygował (konsekrował w 1527 r.) biskup wileński Jan z księży litewskich. W tamtych czasach Gniezno-Porozowo było wspólną, ale bardzo biedną parafią.

W 1555 r. właścicielem Gniezna został Hieronim Chodkiewicz, aktywny zwolennik reformacji, który razem z żoną Anną z Szemetów w drugiej połowie XVI w. zamiast kościoła pobudował tu zbór kalwiński. Prawdopodobnie świątynię budowano dość długo, o czym świadczy różnorodna technika murowania. Później zbudowano wieżę-dzwonnicę. Pod koniec pierwszej połowy XVII w. została dobudowana (lub przebudowana) trzecia kondygnacja wieży, o czym świadczy renesansowy typ murowania. Do gotyckiej architektury kościoła dołączono rysy renesansu – wielorakie gzymsy oraz poziome pasy, okna łukowe. W 1643 r. kościół zwrócono katolikom, co potwierdził dekret króla Władysława IV od 21 stycznia 1644 r. Od tego czasu w tytule świątyni wspomina się tylko św. Michał Archanioł.

Na początku drugiej połowy XVII w. kościół upiększono trzema wielobarwnymi rzeźbionymi ołtarzami (główny poświęcono 5. września 1660 r.). Podczas wojny 1654-1667 II. kościół został uszkodzony. Według podania, właśnie z tamtych czasów na głównej fasadzie pozostało kamienne jądro oraz odłamek drugiego. Świątynię uszkodzono również podczas Wojny Północnej. W 1718 r. dzięki staraniom proboszcza ks. Stanisława Antoniego

Sulimy-Garbowskiego stare obrazy w ołtarzach zamieniono na nowe: po środku nawy głównej rozmieszczono obraz św. Michała Archanioła, u góry – Anioła Stróża; obraz przedstawiający Wniebowzięcie NMP dla nawy bocznej ofiarował ówczesny spadkobierca majątku Leon Romer. W 1728 r. właściciel Gniezna Jan Tropiański znacznie zmienił wygląd kościoła: został przebudowany cokół, wykonano hełm nad wieżą oraz sygnaturkę, zamieniono drewnianą podłogę, jak również 12 drewnianych filarów, które podtrzymywały sufit i in. Pod wieżą Tropiański stworzył kryptę, jako miejsce swego przyszłego wiecznego spoczynku.

Pod kierownictwem ks. Garbowskiego w północnej części cmentarza kościelnego pobudowano nową plebanię, przy czym gdy kopano fundament, znaleziono kryptę dawniejszego kościoła z czternastoma grobami. W 1787 r. do południowej fasady bocznej dobudowano zakrystię. Niezwykłość budowy (zakrystia została dobudowana do połowy fasady, chociaż to samo można było zrobić bliżej do ołtarza) pozwala niektórym badaczom liczyć, że nie jest to zakrystia, lecz boczna kruchta i być może właśnie kruchta w dawnych czasach pełniła funkcję zakrystii, ponieważ śladów poprzedniej zakrystii przy części ołtarzowej nie znaleziono. Jednak w rzeczywistości, jak świadczy inwentarz świątyni od 1732 r., wcześniej jako zakrystię wykorzystywano ciasną przestrzeń poza ołtarzem, „gdzie ledwie jeden kapłan mógł się zmieścić”.

W następnym wieku świątynia cierpiała z powodu pożarów w 1812 r. i 1839 r. Podczas rekonstrukcji 1844 r. po ostatnim pożarze znowu została nadbudowana wieża, rozebrana zakrystia. W 1854 r. została pobudowana nowa drewniana plebania (zniszczona podczas II wojny światowej). W 1876 r. na poprzednim miejscu ponownie dobudowano pięciościenną zakrystię w stylu eklektycznym z cechami modernistycznymi oraz neogotyckimi. Wtedy też stworzono murowany ołtarz główny w stylu neogotyckim. W latach 1901- 02. powstały murowane ołtarze boczne, drewnianą podłogę zamieniono na ceglana, dach pokryto płaską dachówką, zamurowano wejście do podziemia, drewniany chór organowy zamieniono na murowany, wzniesiony na dwóch pięknych bizantyjskich kolumnach z łukami. W 1911 r. (o czym świadczy data na cegle z prawej strony od wejścia) do wejścia głównego dobudowano kruchtę. Na chórze stały siedmiogłosowe neogotyckie organy, zainstalowane dzięki staraniom ks. Seweryna Wiśniewskiego (proboszcza w latach 1849-1863), w 1931 r. organy przerobiono na pięciogłosowe. Kolejna restauracja odbyła się w czasie międzywojennym. W tym celu w 1924 r. założono specjalny komitet. W 1925 r. terytorium kościelne otoczono nowym murowanym ogrodzeniem, w latach 1926-1929 kościół pokryto dachówką, wewnątrz pobielono, odnowiono bramy muru kościelnego (główną oraz od strony plebanii). W 1931-1937 II. pod

kierownictwem warszawskiego architekta Tomasza Plucińskiego odnowiono fasady, zamurowano okno północnej fasady, przebudowano zakrystię i dobudowano czwartą kondygnację wieży-dzwonnicy. Planowano nawet zbudować murowaną plebanię, jednak przeszkodził temu wybuch II wojny światowej w 1939 r. W tamtych czasach liczba parafian wynosiła 3300 osób.

W latach powojennych (po 1950 r.) starożytny kościół władze komunistyczne zamknęły. Zaczęto wykorzystywać go jako magazyn. Z czasem świątynia, niestety, zamieniła się w ruiny. Została jednak wniesiona na listę pomników architektury republikańskiego znaczenia. Część inwentarzu kościelnego zachowali parafianie, część – w tym też barokowe rzeźby z ołtarzy – zabrano do mińskiego Muzeum Sztuki (w 1995 r. parafianom zwrócono jedynie ich kopie).

Odpokutowawszy ze swoją świątynią, w sierpniu 1989 r. parafianie rozpoczęli jej odbudowę. 11 sierpnia 1990 r. biskup Tadeusz Kondrusiewicz konsekrował kościół pod historycznym wezwaniem św. Michała.

Kościół jest przedstawicielem prawdziwego gotyku: nawet jego ściany są zbudowane zgodnie z techniką murowania gotyckiego. Najpierw świątynia miała do połowy podziemną kryptę z dwoma wejściami: pierwsze znajdowało się pośrodku świątyni, drugie – za ścianą ołtarza (zamurowane w 1844 r.). Wnętrze kościoła (dość przestronne – około 21,5x13,5m) upiększały cztery ołtarze: św. Michała, św. Eustachego, Wniebowzięcia NMP oraz św. Anny. Główny ołtarz przypomina trzyczęściową tryumfalną bramę neogotycką. W środku znajduje się kopia znanego obrazu Rafaela „Madonna Sykstyńska”, w bocznych niszach stoją figury Matki Bożej Niepokalanej, św. Katarzyny, św. Jana Chrzciciela i proroka Mojżesza, w okrągłych obrazach attyki znajdują się wizerunki Ewangelistów. W lewej nawie bocznej znajduje się obraz św. Michała Archanioła z obrazem św. Stanisława Kostki u góry, w prawej zaś – obrazy Ukrzyżowania oraz św. Kazimierza.

Przy południowej części muru kościelnego pobudowano kaplicę, gdzie chowano członków rodu Kołupajło. Zostali tam pochowani Maria z Kołupajłów Miączyńska (+1907), Ferdynand Kołupajło (+1878) oraz Julia z Tołoczków Kołupajło(+1897). Wśród nagrobków wyróżniał się murowany obelisk w stylu klasycystycznym, ustanowiony nad mogiłą rodu Jelskich.